
KITEKINTŐ

A MONETÁRIS INTEGRÁCIÓ REGIONÁLIS HATÁSAI

(Regional Effects of the Monetary Integration)

FERKELT BALÁZS

Kulcsszavak:

monetáris integráció területi egyenlőtlenségek konvergencia

A monetáris integráció és a területi egyenlőtlenségek közötti kapcsolat már az 1970-es években is vizsgálat tárgyát képezte. Jelen tanulmány célul tűzi ki a kérdéskör elemzését, mind a közgazdasági elméletek szintjén, mind pedig az európai integráció gyakorlatában. Feltételezhető, hogy az Európai Unió keretei között megvalósított Gazdasági és Monetáris Unió (a továbbiakban GMU) az egységes belső piac hiányosságai, valamint a tagországok és a régiók között már a közös pénz bevezetése előtt fennálló egyenlőtlenségek miatt nem képes hozzájárulni a gazdasági-társadalmi különbségek mérséklődéséhez.

A monetáris integráció és a területi egyenlőtlenségek kapcsolatának elméleti háttere

A közgazdasági elméletekben a monetáris integráció és a területi egyenlőtlenségek között az optimális valutaövezetek, a konvergencia-, a divergencia-, valamint az U-elmélet segítségével teremthető kapcsolat.

Az optimális valutaövezetek elméletei közül egyedül Ishiyama 1975-ben megjelent tanulmánya (Ishiyama 1975) foglalkozik a fenti összefüggésrendszerrel. Ishiyama a korábbi ún. „egy-kritériumos” elméletektől eltérően, amelyek a legfontosabb feltételét igyekeztek meghatározni a monetáris unió sikeres működésének, egy ország létező valutarendszeréből indult ki, és a monetáris integráció előnyeit és hátrányait határozta meg ezen ország szemszögéből, egyfajta költség-haszon elemzést végezve. Tanulmányában a szerző négy nagyobb „költség-típust” különböztet meg, amelyeket a monetáris integráció bevezetése okoz: 1. A monetáris politikai autonómia elvesztése. 2. A fiskális politika autonómiájának korlátozása. 3. A munkanélküliség növekedése az árfolyam rögzítésének, valamint az infláció csökkenésének eredményeképpen. 4. A regionális egyenlőtlenségek esetleges erősödése. Ez utóbbi jelenség okát Ishiyama abban látja, hogy nemzetközi szinten sokkal könnyebben valósul meg a tőke mozgása, mint a munkaerőé. Ezen kívül kiemeli, hogy a bérnövekedési ráták közötti különbség kisebb, mint a termelékenységnövekedésben megmutatkozó differencia. Mindebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a versenyképességbeli különbség növekszik az egyes országok, régiók között.

A másik nagyobb elméletcsoport (konvergencia-, divergencia-, U-elmélet) a gazdasági integráció fejlődése és a területi egyenlőtlenségek alakulása közötti kapcsolatrendszer világitja meg. Ez a gondolatkör nem kifejezetten a monetáris unió bevezetésének hatásait vizsgálja, de alkalmazható ez utóbbi összefüggésre is, tekintettel arra, hogy a gazdasági integráció fejlődését az egyes elméletek a kereskedelem költségeinek csökkenésével jellemzik. A GMU, a közös pénz bevezetése egyértelműen ilyen fejlődési lépcsőnek tekinthető, amely megszünteti a különböző valuták használatából eredő átváltási (konverziós), árfolyam-biztosítási (kockázatkezelési), valamint információs költségeket is. A költségsökkenés mértékére vonatkozóan a szakirodalomban több kalkuláció is található, általában a GDP 0,3–0,8%-ával (Hallet 1997) számolhatunk. A költségsökkenés mértéke az egyes országok esetében különböző lehet, függ például az adott ország gazdasági nyitottságától. Önmagában a fenti összefüggés is azt támasztja alá, hogy a monetáris integráció megvalósítása eltérően érinti az egyes tagországokat. Az országos szint mellett, ugyanezen logika alapján a régiókra gyakorolt eltérő hatás is igazolható, tekintettel arra, hogy azok gazdasági nyitottsága is különböző mértékű. Ezt a megállapítást bizonyítja a Németország szövetségi tartományi (Bundesland)¹ exportnyitottsági mutatóit tartalmazó táblázat.

1. TÁBLÁZAT

Németország tartományi szintű export-nyitottsági mutatói (export/GDP) százalékban, 2004

(Indexes of Open-Export (Export/GDP) of Germany on Province Level, 2004)

Tartomány	Export-nyitottság	Tartomány	Export-nyitottság
Baden-Württemberg	35,79	Niedersachsen	30,55
Bayern	30,65	Nordrhein-Westfalen	27,41
Berlin	12,83	Rheinland-Pfalz	33,19
Brandenburg	12,14	Saarland	40,28
Bremen	50,60	Sachsen	20,31
Hamburg	26,65	Sachsen-Anhalt	13,41
Hessen	19,05	Schleswig-Holstein	21,87
Mecklenburg-Vorpommern	10,05	Thüringen	17,46

Forrás: Statistisches Bundesamt Deutschland (2005a, 2005b) alapján saját számítások.

Németország tartományai között 40 százalékpontos különbség figyelhető meg a legmagasabb nyitottsági mutatóval rendelkező Bremen, és a legzártabb Mecklenburg-Vorpommern között. A tartományok között három NUTS II régió is található: a 12,83%-os nyitottságot mutató Berlin, az 50,6%-os értéket mutató Bremen, valamint Hamburg 26,65%-os nyitottsággal. Ugyanígy eltérő az egyes régiók euróövezeten belüli nyitottsága is.

A konvergenciaelmélet leegyszerűsítve úgy fogalmazható meg, hogy a gazdasági integráció kialakulása, fejlődése a tényezőáram folyamatos kiegyenlítődése, valamint a fokozódó tényezőáramlás segítségével a konvergencia folyamatát erősíti (Hallet 1997; Martin 1998; Martin-Straubhaar 2001). Konvergenciaelméleten (és

ez a megállapítás igaz a divergenciaelméletre is) nem egy konkrét modellt, egy konkrét elméletet, de nem is egy szervezett irányzatot kell értenünk, sokkal inkább olyan elméletek összességét, amelyek különböző gazdasági jelenségeket, makromutatókat elemeznek, ezekre vonatkozóan az országok, illetve régiók között az egyenlőtlenségek csökkenését mutatják, prognosztizálják. A konvergenciaelmélet a neoklasszikus növekedés-, és külkereskedelelem-elméletekre vezethető vissza. A Solow-féle neoklasszikus növekedéselmélet több ponton is érintkezik a konvergencia jelenségével. Solow modellje (Solow 1956) arra enged következtetni (már csak abból is kiindulva, hogy a technológiai színvonal exogén tényező, illetőleg hogy a technológia gyorsan terjed), hogy amennyiben nincs sokk-helyzet, és megfelelően működnek a kiegyenlítő mechanizmusok, az országok egy főre jutó jövedelmének növekedési rátája fordítottan arányos az országok kezdeti jövedelemszintjével, vagyis „abszolút konvergencia” valósulhat meg (Barro 1989). Ez a csökkenő hozadék érvényre jutását jelenti, vagyis ahol a tőke szintje alacsonyabb, ott azonos beruházási ráta nagyobb növekedést eredményezhet (Erdős 2003). Tekintettel arra, hogy a fenti feltételek a valóságban meglehetősen kis valószínűséggel teljesülnek együttesen, illetve, hogy ha Solow modelljét szigorúan értelmezzük, az állapítható meg, hogy az egyes országok jövedelme saját egyensúlyi állapotukhoz konvergál, vagyis „feltételes konvergencia” következik be (Mankiw–Romer–Weil 1990). Mindezekon kívül Erdős (2003) kiemeli, hogy a fejlettebb technika átvétele is a konvergencia folyamatát erősíti, különösen, ha megvalósul az áru, a munkaerő és a tőke szabad áramlása. (A σ - és β -konvergencia számításának módszertana is, ami fontos szerepet játszik a regionális egyenlőtlenségek alakulásának értékelésében, a fenti modelltől vezethető le.)

A divergenciaelmélet középpontjában azon elgondolás áll, miszerint a gazdasági integráció fejlődése, a kereskedelmi költségek csökkenése következtében az agglomerációs tendenciák erősödnek, amit a centrumtárség irányába történő tényezőáramlás is jelez. A centrumtárségek megerősödésével a területi egyenlőtlenségek növekednek (Hallet 1997; Martin 1998; Martin–Straubhaar 2001). Az elmélet az új (endogén) növekedéselméletekre, a telephelyelméletekre, a regionális fejlődéselméletekre (ezen belül is Myrdal polarizációs elméletére), valamint az új gazdaságföldrajz és az új külkereskedelelem-elméletre egyaránt visszavezethető. Krugman új gazdaságföldrajz-elméletében (Krugman 1991, 2003) a centrum-periféria viszony kialakulásának és fenntartásának irányába két centripetális erő hat: „a vállalatok igénye arra, hogy a nagyobb piac közelében helyezkedjenek el”, valamint „a munkások igénye arra, hogy hozzáférjenek a többi munkás által termelt javakhoz” (Krugman 2003, 123). Ezzel szemben egy centrifugális erő azonosítható: a vállalatok azon törekvése, hogy a periférián lévő mezőgazdasági területeket is elláthassák. Krugman szerint amennyiben elég nagy a feldolgozóipar mérethozadéka, alacsony a szállítási költség, és elég nagy a természeti erőforrásokhoz nem kötött feldolgozóipar aránya, a feldolgozóipari termelés egy területen koncentrálódik, vagyis a centripetális erők érvényesülnek, ami a divergencia folyamatát jelenti.

A konvergencia-, és a divergenciaelmélet ellentétes állításai között az U-elmélet teremt összhangot. (Krugman-Venables 1990, 1995) Ennek lényege, hogy a kereskedelemhez kapcsolódó költségek csökkenése (az integrációs szint fejlődése) több szakaszra bontható. A költségek közepes mérséklődése a centrum-periféria viszony kialakulásának, az egyenlőtlenségek növekedésének irányába hat. A költségek további csökkenése következtében azonban, egy következő szakaszban a korábbi divergencia miatt kialakult alacsony bérszínvonal már kellőképpen vonzó lesz, így megindul az ipari tevékenységek fejlesztése a periférián, ami a konvergencia erősödését jelenti. Az egy főre jutó jövedelmek és a tranzakciós költségek összefüggése egy U-alakú görbével ábrázolható. (Vagyis az integráció fejlődésének folyamatában először a divergencia, majd a konvergencia erősödése tapasztalható.)

A monetáris integráció előnyei és hátrányai

A monetáris integrációval foglalkozó szakirodalom [ld. pl.: De Grauwe (2000), Palánkai (2001), Lőrincné (2001)] az új integrációs fokozat megvalósításának alábbi előnyeit és hátrányait különbözteti meg: konverziós költségek megszűnése; árfolyam-ingadozás megszűnté; árszint-stabilizáció, az inflációs ráták konvergenciája; kamatkonvergencia; aszimmetrikus sokkok veszélyének növekedése; nemzeti költségvetési politikák játékkerének szűkülése; seignorage-bevétel-kiesés; valamint a nemzetközi valutalét. Az európai Gazdasági és Monetáris Unió tagállamai vonatkozásában feltételezhető, hogy valamennyi előny és hátrány eltérő mértékben hat az egyes országokra és ezáltal az egyes régiókra is.

A konverziós költségek és az árfolyam-ingadozások megszűnésének hatása többek között a költségek korábbi, GDP-ben kifejezett arányától, illetve a nemzeti valuta árfolyam-volatilitásától függ. Bár rövidtávon nem várható az inflációs ráták nagy mértékű konvergenciája, a stabil árszint a korábban kockázatosabbnak ítélt országokban is kedvező befektetői környezetet hozhat létre. A kamatkonvergencia a magasabb kezdeti kamatszinttel rendelkező országok számára jelenthet növekedési többletet. A nemzeti szintű monetáris és árfolyam-politika közösségi szintre helyezésével az egyes országok egy sokkhatások esetén alkalmazható kiigazító mechanizmust veszítenek el. A merev munkaerőpiaccal rendelkező kevésbé fejlett országok esetében nagyobb az aszimmetrikus sokkok bekövetkezésének valószínűsége. A nemzeti költségvetési politikák játékkere több okból is szűkül. Egyrészt a Stabilitási és Növekedési Paktum szigorú szabályainak következtében, másrészt pedig a monetáris integrációban az egyes országok nemzeti fiskális politikái által a többi tagországra gyakorolt hatások miatt. A játékkér módosulása jelentős mértékben függ az államadósság és az államháztartási hiány mértékétől. A közös pénz bevezetésével a pénzteremtés kizárólagos joga a nemzetek feletti jegybank kezébe kerül. A seigniorage-bevételek alakulása meglehetősen nagy különbségeket mutatott a 90-es években, egyes országokban a GDP 2-3%-át is elérte. (Igaz, hogy a tagországok nem a teljes bevételtől esnek el, de a Maastrichti Szerződés szerinti nyereség-felosztási rendszer nem felel meg az egyes országok korábbi bevételeinek.) A nem-

zetközi valutalét sokrétű hatásokkal járhat: növelheti a seigniorage-bevételeket, ugyanakkor árfolyam-felértékelődést is maga után vonhat. [A hatások részletes elemzését bővebben ld. *Ferkelt* (2005)].

Nehezen állapítható meg egyértelműen, hogy az egyes hatások az eurózónában a konvergencia vagy a divergencia irányába mutatnak. Négy hatás esetében valószínűsíthető a kapcsolat: a konverziós költségek megszűnése, valamint a kamat-konvergencia az egyenlőtlenségek mérséklődéséhez, míg az aszimmetrikus sokkok veszélyének növekedése és a seigniorage-bevétel-kiesés a különbségek fokozódásához vezethet.

A konvergencia, a fejlettségi különbségek alakulása az Európai Unióban és az euró-övezetben

A konvergencia fogalma többféle értelmezésre ad lehetőséget. Jelenthet egymáshoz közelítést, de értelmezhető egy konvergenciapont elérésére történő törekvés-ként is. (Ezen belül a konvergenciapont megválasztása is több szempontból értelmezhető).² A monetáris integráció nézőpontjából kockázatot jelent az adott gazdasági tér heterogenitása (a jelentős gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek megléte), a konvergencia tehát itt az egymáshoz közelítés, a különbségek csökkentése értelemben alkalmazandó elsősorban. (A különbségek csökkentése itt nem csak azok szintjére, hanem szerkezetének változására is vonatkozik.)

Az európai Gazdasági és Monetáris Unió alapját képező Maastrichti Szerződés az euró bevezetésének (a GMU harmadik szakaszába lépésének) feltételeként a konvergencia-kritériumok teljesítését szabta meg. Ezek a kritériumok azonban kevésbé a reálgazdasági teljesítményt veszik alapul, és figyelmen kívül hagyják a területi egyenlőtlenségek, a gazdasági-társadalmi különbségek szintjét, illetve alakulását is. Ráadásul a feltételek nem a konvergencia erősödésének folyamatát, hanem egy időpontban történő fennállását (általában a vizsgálat előtti egy évre vonatkozóan) vizsgálják. A szakirodalom [ld. pl. *ICEG* (2005)] a maastrichti feltételrendszert nominális konvergencia-mutatóknak is nevezi. Ezzel szemben megkülönböztethetünk reál-konvergencia mutatókat, mint pl.: egy főre jutó GDP, bérköltség alakulása, termelékenység, stb. Fontos megjegyezni, hogy 1998-ban még a maastrichti kritériumok teljesítését sem vizsgálták szigorúan és az egyes országok értékei jelentős eltéréseket mutattak [ld. bővebben: *Ferkelt* (2000)].

A fejlettségi különbségek vizsgálatának alapjául országos és regionális szinten az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP-adatok szolgáltak.³ A szóródási mérőszámok mellett a különböző konvergencia-mutatókat választottam vizsgálati módszernek. A nemzetközi szakirodalom a fejlettségi különbségek vizsgálatára a σ - és β -konvergencia módszerét egyaránt alkalmazza. Ebben a fejezetben országos és regionális szinten mindkét vizsgálati módszer segítségével végzek számításokat. A monetáris integrációt illetően indokoltabbnak tartom mindazonáltal a σ -konvergencia⁴ használatát, tekintettel arra, hogy itt nem egy adott szinthez történő felzárkózásnak kell a középpontban lennie, sokkal inkább az egyenlőtlenségek csökkenésének.

2. TÁBLÁZAT

Az egy főre jutó országos GDP-értékek (PPP) átlaga, szórása és relatív szórása
(Average, Dispersion and Relative Dispersion of GDP Datas (PPP) per Capita of the
Country)

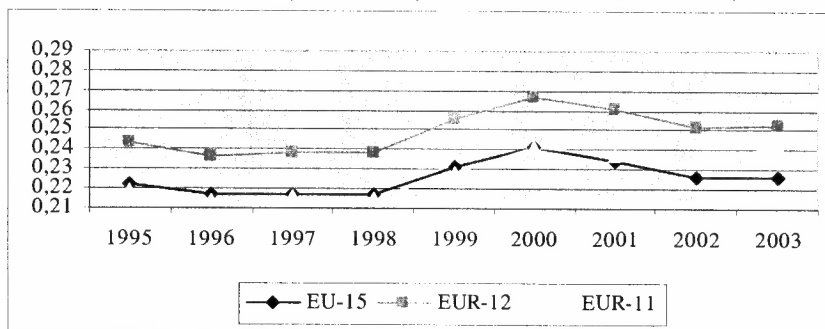
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Átlag EU-15 (€)	18127	18947	20113	21073	22587	23227	23993	24780	25027
Átlag EUR-12 (€)	18017	18767	19975	20983	22450	23125	23883	24708	24942
Átlag EUR-11 (€)	18600	19355	20600	21645	23218	23927	24682	25455	25636
Szórás EU-15 (€)	4229	4298	4717	4965	5717	6242	6220	6297	6435
Szórás EUR-12 (€)	4650	4710	5188	5473	6338	6948	6931	7031	7185
Szórás EUR-11 (€)	4416	4478	4967	5236	6061	6704	6689	6874	7108
Rel. szór. EU-15	0,23	0,23	0,23	0,24	0,25	0,27	0,26	0,25	0,26
Rel. szór. EUR-12	0,26	0,25	0,26	0,26	0,28	0,30	0,29	0,28	0,29
Rel. szór. EUR-11	0,24	0,23	0,24	0,24	0,26	0,28	0,27	0,27	0,28

Forrás: Barcellan (2000, 2002a, 2002b); Kuhnert (2003) és Biedma (2005) alapján saját számítások.

A 2. táblázat az országos szintű adatok átlagának, szórásának, illetve relatív szórásának alakulását mutatja. Mindhárom vizsgált területen folyamatosan növekedett az egy főre jutó GDP átlaga. [A legmagasabb értéket a tizenegy tagú (Görögország nélkül számított) eurózónában mérték.] A szórás és relatív szórás értékek 1999-ben és 2000-ben is növekedtek, 2001-ben és 2002-ben csökkenés tapasztalható, majd 2003-ban ismét emelkedés figyelhető meg. A legnagyobb különbségek a tizenkét tagú eurózónában húzódtak és húzódnak napjainkban is. A relatív szórás mindegyik országcsoport esetén magasabb volt 2003-ban, mint a közös pénz bevezetése előtt, 1995-ben vagy 1998-ban. (Görögország és Spanyolország esetében növekedett az egy főre jutó GDP az eurózóna átlagához viszonyítva, míg Portugáliánál csökkenés tapasztalható. Görögország 2003-ban „megelőzte” Portugáliát a fejlettségi rangsorban.) Hasonló tendencia látható a σ -konvergencia-vizsgálat eredményeinek ábrázolásakor is (1. ábra).

1. ÁBRA

A σ -konvergencia alakulása 1995 és 2003 között
(The Formation of σ -convergence between 1995 and 2003)

Forrás: Barcellan (2000, 2002a, 2002b); Kuhnert (2003) és Biedma (2005) alapján saját számítások és szerkesztés.

A σ -konvergencia⁵ értékének alakulása alapján több szakasz különböztethető meg. 1995 és 1998 között enyhe csökkenést, stagnálást figyelhetünk meg. 1999-ben és 2000-ben a σ -konvergencia-mutató értéke növekedett, mindez a különbségek emelkedésére utal. 2001–2002-ben enyhe csökkenést láthatunk, majd 2003-ban a kis mértékű emelkedés ellenére is a konvergencia erőssége minden országcsoport esetében alacsonyabb, mint 1995-ben vagy 1998-ban, az euró bevezetése előtt. Érdekes, hogy a tizenegy tagú eurózónában növekedtek legerősebben a különbségek. Mindezek arra engednek következtetni, hogy az euró bevezetésével nem erősödött a konvergencia szintje az eurózóna országai között.

A β -konvergencia számítás alapjául az alábbi regressziós egyenes szolgált (A számításokat a Microsoft Excel XP program adatelemző funkciója segítségével készítettem.):

$$\ln y_{(2003)} - \ln y_{(1995)} = c - \beta \ln_{(1995)},$$

ahol y az egyes országok fejlettségi szintjét (egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP-jét) mutatja, c konstans, míg β a konvergencia mérőszáma (a regressziós egyenes meredeksége). A 3. táblázat az elsősorban a felzárkózást jellemző β -konvergencia vizsgálatának eredményét, illetőleg a regressziós modellek együtt-hatóit mutatja be.

3. TÁBLÁZAT

*Regressziós modellek együtt-hatói (országos szint)
(Coefficients of Regression Models (Country Level))*

EU-15	1995-2003	1998-2003	1995-1998
Konstans értéke	1,0186	0,1782	0,4944
β értéke	-0,0713	-0,0009	-0,0350
R ²	0,0265	8,183E-06	0,0394
EUR-12	1995-2003	1998-2003	1995-1998
Konstans értéke	0,7844	-0,0319	0,4557
β értéke	-0,0472	0,0203	-0,0308
R ²	0,0124	0,0051	0,0330
EUR-11	1995-2003	1998-2003	1995-1998
Konstans értéke	0,3092	-0,6449	0,4650
β értéke	0,0007	0,0811	-0,0317
R ²	2,484E-06	0,0667	0,0264

Forrás: Barcellan (2000, 2002a, 2002b), Kuhnert (2003) és Biedma (2005) alapján saját számítások.

Az együtt-hatók közül β értéke azt mutatja, hogy összességében az EU-15-ök terén 1995 és 2003 között megfigyelhető a konvergencia erősödése (β értéke negatív). A vizsgált időszak ugyan meglehetősen rövid, így két részre osztása csak nagyon óvatos következtetések levonását teszi lehetővé. Ha külön vizsgáljuk a GMU har-

madik szakaszának kezdete előtti és utáni időszakokat, akkor 1998 és 2003 között nem kapunk szignifikáns értéket. A tizenkét tagú eurózónában lényegesen kisebb felzárkózás tapasztalható, mint az EU-15 esetén, ráadásul az 1998–2003 közötti időszak a különbségek növekedésére utal. Ha Görögországot kihagyjuk a vizsgálatból a tizenegy ország fejlettségi szintje 1995 és 2003 között egyáltalán nem közelített egymáshoz. A modellben R^2 igen alacsony értéke arra enged következtetni, hogy a kiindulási szint nem határozza meg a 2003-as fejlettségi szintet, vagyis nem valószínűsíthető a kevésbé fejlett országok felzárkózásának megvalósulása, ugyanakkor a fejlettebb országok relatív (az EU-15 átlagához viszonyított) fejlettségi szintjének csökkenése is bekövetkezhet. Mindezek miatt érdemes megvizsgálni külön is az egyes tagországok relatív fejlettségi szintjének (egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP az EU-15-ök százalékában) alakulását. 1995 és 2003 között kilenc ország javított relatív fejlettségi pozícióján (Ausztria, Egyesült Királyság, Finnország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Spanyolország és Svédország), míg hat ország esetében csökkent a mutató értéke (Belgium, Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália). (Hasonló csoportosítást kapunk, ha az 1998 és a 2003 közötti időszakra vizsgálódunk, egyedül Franciaország kerülne át az első kategóriába.) A kezdeti fejlettségi szint és a növekedési ütem között mindösszesen egy nagyon gyenge, negatív irányú kapcsolat mutatható ki.

A regionális szintű vizsgálat pontosabb képet adhat a fejlettségbeli különbségek alakulásáról. 2005 júliusában mindösszesen 2002-ig álltak rendelkezésre az egy főre jutó GDP-adatok⁶. A fejlettségi szint átlaga (4. táblázat) 1995 és 2002 között folyamatos növekedést mutat, bár 2002-re a dinamika csökkent. A szórás értéke is folyamatosan emelkedik, kivételt képez ez alól az eurózóna esetében a 2002-es év.

4. TÁBLÁZAT

*Az egy főre jutó regionális GDP-értékek (PPP) átlaga és szórása
(Average and Dispersion of Regional GDP Datas (PPP) per Capita)*

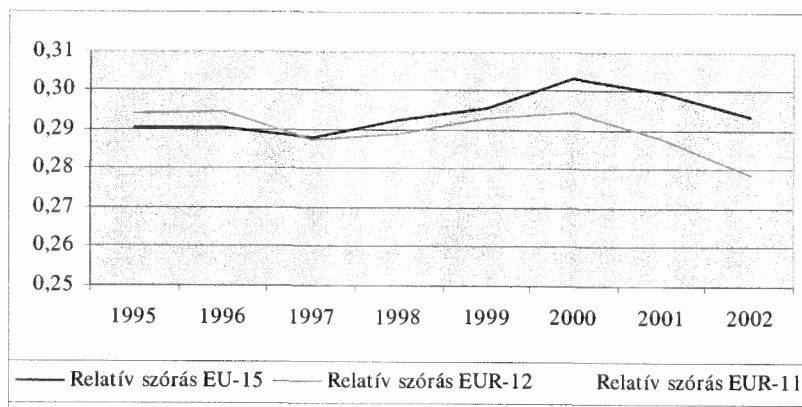
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Átl. EU-15 (€)	16845,61	17678,71	18559,29	19352,72	20536,32	20794,63	21608,18	22174,78
Átl. EUR-12 (€)	16867,82	17581,89	18457,65	19250,00	20333,65	20508,71	21209,43	21812,52
Átl. EUR-11 (€)	17390,88	18092,22	18975,41	19786,77	20950,40	21124,13	21779,46	22313,58
Szór. EU-15 (€)	4890,583	5138,296	5346,218	5660,465	6075,209	6311,493	6473,492	6508,816
Szór. EUR-12 (€)	4959,937	5175,972	5309,133	5564,475	5955,387	6044,6	6105,762	6081,778
Szór. EUR-11 (€)	4793,69	5036,141	5182,285	5443,364	5783,138	5878,203	5992,917	6033,361

Forrás: EUROSTAT (2005b, 2005c) és Stapel–Pasanen–Reinecke (2004) alapján saját számítások.

A relatív szórásértékekből kirajzolódó tendencia (2. ábra) alapvetően hasonlít az országos szintű vizsgálat eredményeihez, de a régiók esetében a különbségek nem növekedtek olyan erősen 1999-ben és 2000-ben. A 2001–2002-es csökkenő szakasz eredményeképpen az eurózónában az 1995-es vagy az 1998-as szinthez képest – ha minimális mértékben is – de alacsonyabb relatív szórást mértek.

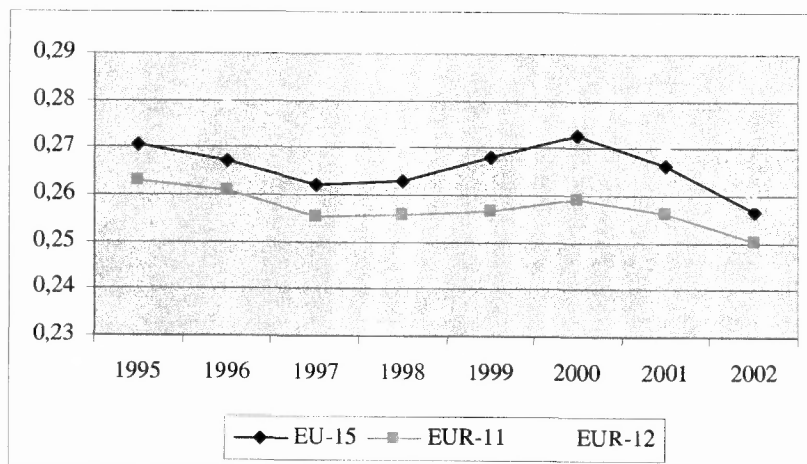
2. ÁBRA
A relatív szórás értéke NUTS II szinten
(Value of Relative Dispersion at NUTS II)

Forrás: A 4. táblázat adatai alapján saját szerkesztés.

A σ -konvergencia (3. ábra) regionális szinten nagyobb különbségeket mutatott 1995-ben, mint tagországi szinten, és 1995–1997 között csökkenés figyelhető meg.

3. ÁBRA
A σ -konvergencia alakulása a régiók (NUTS II) szintjén (1995–2002)
(The Formation of σ -convergence at NUTS II Level of Regions, 1995–2002)

Forrás: EUROSTAT (2005b, 2005c) és Stapel–Pasanen–Reinecke (2004) alapján saját számítások és szerkesztés.

Az 1998 és 2000 közötti emelkedés kisebb mértékű volt, mint az országos adatok esetében, majd 2001-ben és 2002-ben az eurózónában a konvergencia-mutató értéke 0,02-al csökkent. Ennek eredményeképpen 1998 és 2002 között összességében a

regionális konvergencia erősödött, de igen kis mértékben, mindösszesen 0,01-al. Ettől függetlenül még mindig az eurózónában a legnagyobbak a különbségek. (A teljes vizsgált időszakban, 1995 és 2002 között összességében lényegesen nagyobb volt a mérséklődés üteme.)

Az 5. táblázatban a régiók szintjén végzett β -konvergencia számítások eredményei láthatóak. Mind az Unió egészét, mind pedig az eurózónát tekintve megfigyelhető, hogy 1995 és 2002 között regionális szinten összességében erősebb volt a felzárkózás, mint a tagországok esetében. Ha azonban összehasonlítjuk az euró bevezetése előtti és az azt követő időszakot, lényeges különbségre, a felzárkózás dinamikájának növekedésére nem következtethetünk.

5. TÁBLÁZAT
Regressziós modellek együtthatói (regionális szint)
(Coefficients of Regression Modells (regional level))

EU-15	1995-2002	1998-2002	1995-1998
Konstans értéke	1,3578	0,6105	0,5754
β értéke	-0,1115	-0,0481	-0,0449
R ²	0,0996	0,0427	0,0647
EUR-12	1995-2002	1998-2002	1995-1998
Konstans értéke	1,6276	0,7960	0,7325
β értéke	-0,1408	-0,0680	-0,0617
R ²	0,1852	0,0890	0,1551
EUR-11	1995-2002	1998-2002	1995-1998
Konstans értéke	1,2153	0,5326	0,5582
β értéke	-0,0991	-0,0417	-0,0440
R ²	0,0941	0,0341	0,0786

Forrás: EUROSTAT (2005b, 2005c) és Stapel–Pasanen–Reinecke (2004) alapján saját számítások és szerkesztés.

A fejlettségbeli különbségek vizsgálata során tehát arra a következtetésre juthatunk, hogy a monetáris integráció megvalósítása során, az euró bevezetését követően nem mérséklődtek érdemben (sőt országos szinten növekedtek) az eurózónán belüli különbségek. A fejlettségbeli különbségek az EU-15 és az EUR-12 térségben hasonlóképpen változtak, tehát az euró bevezetése nem okozott eltérő tendenciát. Hasonlóképpen, a felzárkózást jellemző β -konvergencia vizsgálat elvégzését követően is megállapítható, hogy az euró bevezetése nem segítette elő érdemben a kevésbé fejlett országok, régiók felzárkózását.

Kitekintés

2004. május elsején az Európai Unió tíz kelet-, kelet-közép és dél-európai országgal bővült. Ennek következtében az integráció lakossága 19%-al, GDP-je viszont mindösszesen 4%-al bővült [A 2004-es GDP-adatok alapján (EUROSTAT 2005a, 2005d)]. Ebből két következtetés is levonható: 1. A kibővítés jelentősen megnövelte a fejlettségi különbségeket. 2. Az új tagországok gazdasági súlya igen csekély az integráció egészét tekintve, tehát gazdasági fejlődésük, mutatóik a huszonöt tagú Unió makromutatóinak súlyozott átlagértékeit csak kis mértékben befolyásolják.

Az új tagországok elméletileg legkorábban 2007-ben vezethetik be az eurót. Az egyes országok különböző menetrendet készítettek GMU-csatlakozásukat illetően, a tervezett időpontok általában 2007 és 2010 közé esnek. Terveik komolyságát mutatja, hogy 2005 augusztusában hat ország: Ciprus, Észtország, Lettország, Litvánia, Málta és Szlovénia nemzeti valutái már az árfolyam-lebegtetési mechanizmus (ERM II.) tagjai voltak. A konvergenciakritériumok teljesítése terén meglehetősen vegyes a kép. Érdekes, hogy a rendszerváltozást legkorábban megkezdett, legfejlettebbnek számító visegrádi országok küzdenek leginkább a maastrichti kritériumok teljesítésével. A monetáris és a fiskális kritériumok egyaránt problémát jelentenek. Előbbi teljesítését a magasabb növekedés, a dinamikus fogyasztásnövekedés, valamint a Balassa-Samuelsón hatás nehezíti, míg utóbbi betartását a közös költségvetésbe történő befizetés, a támogatásokhoz kapcsolódó nemzeti társfinanszírozás és komoly infrastrukturális fejlesztési, valamint különböző reform (társadalombiztosítás, egészségügy stb.) szükségletek hátráltatják.

A térség országai, régiói és a régi tizenöt tagország között jelentős fejlettségi különbségek húzódnak, ha az egy főre jutó, folyó áron és vásárlóerő-paritáson számított GDP értékeket összehasonlítjuk. 2003-ban a tíz országból mindösszesen kettő érte el vagy haladta meg a közösségi átlag 70%-át, a legfejletlenebb Portugália fejlettségi szintjét pedig három csatlakozó ország (Ciprus, Málta és Szlovénia) tudta felülmúlni. Ezen országok csatlakozása az EU-tagállamok vásárlóerő-paritáson számított GDP-jének egyszerű átlagát a 2003-as adatokat figyelembe véve 5000 euróval csökkentette, a szórást mintegy 1500 euróval növelte, a relatív szórás 0,14-al emelkedett.⁷

Mindezeknek megfelelően a szigma-konvergencia értéke is nagymértékben emelkedett (0,15-al), ami a különbségek jelentős növekedésére utal. Az EU-10 gazdasági növekedésének átlaga jelentősen meghaladja az EU-15 növekedési rátáját, de az egyes országok eltérő fejlődési tendenciát mutatnak. A növekedési adatok (a gazdasági összteljesítménnyel, a GDP értékével) súlyozott átlaga (EU-25 és EU-15) 1996 és 2004 között sohasem tért el 0,1 százalékpontnál nagyobb mértékben. Az egyszerű számtani átlag számításakor azonban jól érzékelhető az újonnan csatlakozott országok növekedési többlete, különösen 2002 és 2004 között, amikor ez a többlet a 2 százalékpontot is meghaladja. (A tíz ország csatlakozásának gazdaságpolitikai jelentősége lényegesen nagyobb, mint amekkorát a statisztikai súlyok mutatnak.) A legdinamikusabb gazdasági növekedést a balti országok tudhatják magukénak.

Regionális szinten is komoly egyenlőtlenségnövekedés következett be. Az EUROSTAT (2005e) számításai szerint újonnan csatlakozott országok 41 NUTS II régiója közül 23-nak a fejlettsége (egy főre jutó vásárlóerő-paritáson számított GDP-je) nem éri el a 25-tagú Európai Unió átlagának 50%-át. A 6. táblázat értékeiből kiderül, hogy az új EU-régiók egyértelműen növelik a különbségeket, még úgy is, hogy az elemzésben a 41 EU-10 régió az összes vizsgált régió számának 16,5%-át tette ki. Az is megállapítható továbbá a számítások eredményeiből, hogy az újonnan csatlakozott tagországok régiói között is komoly különbségek húzódnak.

6. TÁBLÁZAT

Az EU-10, az EU-15, az EUR-12, az EU-25, valamint az EUR-22 egy főre jutó, regionális GDP-jének (PPP) átlaga, szórása, relatív szórása, szigma-konvergencia-mutatója (Average, Dispersion, Relative Dispersion and Sigma-Convergence Index of Regional GDP Datas (PPP) per Capita of EU-10, EU-15, EUR-12, EU-25 and EUR-22)

<i>Mutató</i>	<i>2002</i>	<i>Mutató</i>	<i>2002</i>
Átlag EU-10 (€)	11952,38	Relatív szórás EU-10	0,45
Átlag EU-15(€)	22174,78	Relatív szórás EU-15	0,29
Átlag EUR-12(€)	21812,52	Relatív szórás EUR-12	0,28
Átlag EU-25(€)	20484,79	Relatív szórás EU-25	0,36
Átlag EUR-22(€)	19811,20	Relatív szórás EUR-22	0,36
Szórás EU-10	5432,10	Szigma-konv. EU-10	0,35
Szórás EU-15(€)	6508,82	Szigma-konv. EU-15	0,26
Szórás EUR-12(€)	6081,78	Szigma-konv. EUR-12	0,26
Szórás EU-25(€)	7393,16	Szigma-konv. EU-25	0,37
Szórás EUR-22	7155,26	Szigma-konv. EUR-22	0,38

Forrás: EUROSTAT (2005b, 2005c) és Stapel-Pasanen-Reinecke (2004) alapján saját számítások.

Az újonnan csatlakozott tíz ország és legtöbb régiója még jelenleg (2005-ben) is a felzárkózás fázisában van. Amennyiben ezek az országok mostani növekedési ütemüket fenntartják, és 2010-ben csatlakoznak a GMU-hoz, még akkor is jelentősen növelnék az eurózónán belüli fejlettségi különbségeket, mind országos, mind regionális szinten. (A fejlettségi szint mellett hasonló, vagy még nagyobb eltéréseket mutatnak egyes reálkonvergencia-mutatók, melyek részletes elemzésétől most eltekintek.)

Megállapítható tehát, hogy a tíz új tagország, bár kereskedelmi kapcsolatait tekintve messzemenőig integrálódott az egységes belső piacba, a fejlettségi szint (és több nominális és reálkonvergencia-mutató) esetén jelentős lemaradást mutat a régi tizenöt tagországgal szemben. Korai GMU-tagságuk több veszélyt is magában hordozhat:

1. Jelentősen növekednek az eurózónán belüli egyenlőtlenségek. A GMU eddigi működése a fenti eredmények alapján nem kedvezett az országos és regionális különbségek csökkenésének.

2. A közös monetáris politika elsődleges célkitűzése az árstabilitás fenntartása. Az árstabilitás mérése az egyes tagországok harmonizált inflációs rátáinak súlyozott átlagával történik. Az újonnan csatlakozott tíz ország meglehetősen csekély statisztikai súllyal bír. Fennáll tehát a veszély, hogy a közös monetáris politika elsősorban a nagyobb súllyal bíró (rég) tagországok gazdasági helyzetét fogja figyelembe venni, így az egyes intézkedések kevésbé segíthetik elő az új tagországok (és régiók) felzárkózását. (Ennek hatására a nemzeti költségvetési politikák szerepe, az államháztartás gazdasági súlya, szerkezete és funkciója is átértékelődhet.)
3. Az új tagországok alacsonyabb fejlettségi szintje, eltérő gazdasági szerkezete, munkaerő-piaci feszültségei következtében nőhet az aszimmetrikus sokkok veszélye az eurózónában.

A fenti elemzések és érvek alapján a tíz új tagországnak most sokkal inkább a felzárkózásra, semmint a maastrichti konvergencia-kritériumok erőltetett ütemű teljesítésére kellene koncentrálniuk, és 2010 körül egy olyan eurózónához csatlakozni, ahol addigra már komoly erőfeszítéseket tettek az egyenlőtlenségek mérséklése érdekében.

Összegzés

A közgazdasági elméletekben (konvergencia-, divergencia-, U-elmélet) feltárható a monetáris integráció és a területi egyenlőtlenségek összefüggésrendszere. A fenti elméletek megállapításai úgy is összegezhetőek, hogy ha a termelési tényezők megfelelően mobilak, tehát ha az egységes belső piac tökéletesen megvalósul, a monetáris integráció elősegíti a területi egyenlőtlenségek mérséklődését. A monetáris integráció lehetséges előnyeinek és hátrányainak vizsgálata arra enged következtetni, hogy a közös pénz bevezetésének hatásai eltérő mértékben érintik az egyes tagországokat és közvetlenül vagy közvetve azok régióit is. A fejlettségi különbségek vizsgálata során arra az eredményre juthatunk, hogy a monetáris integráció nem járult hozzá egyértelműen és jelentősen a területi egyenlőtlenségek mérséklődéséhez. Az országos szinten mért egy főre jutó GDP relatív szórása a vizsgált időszakban emelkedést mutatott, míg a régiók szintjén enyhe mérséklődés tapasztalható. A σ -konvergencia (amely az egyenlőtlenségek általános szintjét vizsgálja) értéke az euró bevezetését követően emelkedett, ami a konvergencia szintjének mérséklődésére utal, majd 2001-ben a konvergencia erősödni kezdett. Országos szinten állnak rendelkezésre csupán 2003-as adatok, amelyek stagnálást mutatnak. A β -konvergencia (amely a felzárkózás ütemére koncentrálna) szerint 1995 és 2003 között a kevésbé fejlett országok és régiók folyamatos felzárkózása valósult meg, de ennek dinamikája az euró bevezetése előtt erősebb volt, mint 1999 után. Az, hogy a monetáris integráció nem segítette elő a konvergencia folyamatát, több okra is visszavehető, egyrészt az egységes belső piac hiányosságaira (a szolgáltatási piac nem teljes liberalizációjára, nem eléggé rugalmas, egységes munkaerőpiacra), másrészt pedig a GMU megvalósításának kezdete előtt is tapasztalható komoly egyenlőtlenségekre. A fenti eredmények alapján megfogalmazható a közösségi területi ki-

egyenlítő mechanizmusok, támogatások növelésének igénye. Az újonnan csatlakozott tíz ország GMU-tagsága jelentősen növelné az eurózóna heterogenitását, ugyanakkor a fenti vizsgálatok tapasztalatai alapján megkérdőjelezhető, hogy mennyire segítheti elő az euró bevezetése sikeres felzárkózásukat. Emiatt ezeknek az országoknak, így Magyarországnak is most sokkal inkább a folyamatos és dinamikus felzárkózásra és ezzel párhuzamosan a szükséges reformok véghezvitelére kellene koncentrálniuk, nem pedig az euró minél korábbi bevezetésére.

Jegyzetek

- ¹ A példa alapjául azért ezeket a régiókat választottam, mert Németországban tartományi szinten is rendelkezésre állnak megfelelő külkereskedelmi adatok.
- ² A konvergencia különböző értelmezési lehetőségeiről részletesebben ld. többek között Práger (2004) vagy Nemeskéri (2003).
- ³ Az 1999-es euró-bevezetés a monetáris integráció megvalósítása szempontjából a legfontosabb mérföldkönek tekinthető. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezt az időpontot már egy több éves felkészülési időszak előzte meg. Ennek megfelelően az egyes jelenségeket, makromutatókat 1995-től (egy-egy mutatók esetén 1996-tól) kezdődően vizsgálom. A feltételezés helyességét az is igazolja, hogy a GMU harmadik szakaszának kezdetéről 1995 decemberében, Madridban született döntés, másrészt pedig megfelelően harmonizált statisztikák is ettől az időponttól kezdve állnak rendelkezésre. (Ausztria, Finnország és Svédország is ekkor csatlakozott az Európai Unióhoz.) A területi egyenlőtlenségek vizsgálatánál – különösen a statisztikai elemzéseknél – a monetáris integráció területén belül elsősorban a tagországi szintre és a régió szintjére koncentrálok. Egy tizenkét, vagy ennél több tagú valutaövezet esetében egy-egy tagország egy-egy régióknak is tekinthető. Az országos adatok bemutatásánál általában a tizenkét eurózóna tagországra (EUR-12), a tizenegy eurózóna tagországra (EUR-11, Görögország nélkül), valamint a tizenöt európai uniós tagországra (EU-15) vonatkozóan is találhatóak számítások. Mindenképpen meg kell itt jegyezni, hogy az EUR-12 és az EU-15 összehasonlítása nehéz feladat. Nem állapítható meg egyértelműen, hogy az esetleges különbségek mennyire a GMU-n kívül maradásra és mennyiben a három ország sajátosságaira vezethetők vissza.
- ⁴ A σ - és a β -konvergencia számítási módszere egyaránt Solow neoklaszikus növekedési modelljéből vezethető le. Részletesebben ld. Nemeskéri (2003).
- ⁵ A σ -konvergencia az egyes (itt egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP) értékek logaritmusának szórása.
- ⁶ Az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított regionális GDP-adatok részben saját számításokon alapulnak. Az EUROSTAT ugyanis mindösszesen az EU-15, illetve EU-25 átlagában adja meg az egyes régiók fejlettségi szintjét. Jelen adatok a régiók össz-GDP-jének és a lakosságszám hányadosának (az egy főre jutó folyó áron számított GDP-nek) az adott ország vásárlóerő-szorójával korrigált értékei.
- ⁷ A relatív szórás 0,4-es értéke azt mutatja, hogy az átlag nem jellemzi megfelelően a sokaságot.

Irodalom

- Barcellan, R. (2000) *Das Bruttoinlandsprodukt 1998*. Statistik kurz gefasst, Thema 2, 2/2000, Luxemburg.
- Barcellan, R. (2002a) *Das Bruttoinlandsprodukt 2000*. Statistik kurz gefasst, Thema 2, 1/2002, Luxemburg.
- Barcellan, R. (2002b) *Das Bruttoinlandsprodukt 2001*. Statistik kurz gefasst, Thema 2, 53/2002, Luxemburg.
- Barro, R. (1989) *Economic Growth in a Cross Section of Countries*. NBER Working Paper Series, No. 3120, Cambridge, Massachusetts.
- Biedma, L. (2005) *Das Bruttoinlandsprodukt 2003*. Statistik kurz gefasst, Thema 2, 8/2005, Luxemburg.
- De Grauwe, P. (2000) *Economics of Monetary Union*. Oxford University Press.
- Erdős T. (2003) *Fenntartható gazdasági növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EUROSTAT (2005a) *BIP und Hauptkomponenten - Jeweilige Preise*. http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/nation/aggs/aggs_gdp&language=de&product=EU_MASTER_national_accounts&root=EU_MASTER_national_accounts&scrollto=240 Letöltés ideje: 2005. 07. 27. 17:54

- EUROSTAT (2005b) *Regionales Bruttoinlandsprodukt*. http://epp.eurostat.cec.eu.int/extraction/retrieve/de/theme1/region/econr/esa95/gdp95/e2gdp95?OutputDir=EJOutputDir_1344&user=unknown&clientsessionid=3C7BDCAD0A7F38317842E0435DA844.extraction-worker2&OutputFile=e2gdp95.htm&OutputMode=U&NumberOfCells=48&Language=de&OutputMime=text%2Fhtml&Letöltés ideje: 2005. 07. 30. 17:22
- EUROSTAT (2005c) *Regionale Bevölkerung*. http://epp.eurostat.cec.eu.int/extraction/retrieve/de/theme1/region/demor/d3avg?OutputDir=EJOutputDir_2939&user=unknown&clientsessionid=04EC420BE7A332F452673E500B25FF84.extraction-worker1&OutputFile=d3avg.htm&OutputMode=U&NumberOfCells=45&Language=de&OutputMime=text%2Fhtml&Letöltés ideje: 2005. 08.22. 8:17
- EUROSTAT (2005d) *Bevölkerung (Jahresdurchschnitt) nach Geschlecht und Alter*. http://epp.eurostat.cec.eu.int/extraction/retrieve/de/theme3/demo/dpop/ppavg?OutputDir=EJOutputDir_2347&user=unknown&clientsessionid=42A645D4032F832ECFDF4D6243B72F75.extraction-worker1&OutputFile=ppavg.htm&OutputMode=U&NumberOfCells=2646&Language=de&OutputMime=text%2Fhtml&Letöltés ideje: 2005. 08. 23. 12:13
- EUROSTAT (2005e) *Regionale Pro-Kopf-Aufschlüsselung des BIP*. http://epp.eurostat.cec.eu.int/extraction/retrieve/de/theme0/sdi/sdi_ed1130?OutputDir=EJOutputDir_1353&clientsessionid=D9CE50F796D77633735122E0DD7F53F4.extraction-worker-2&OutputFile=sdi_ed1130.htm&OutputMode=U&NumberOfCells=2032&Language=de&OutputMime=text%2Fhtml&Letöltés ideje: 2005. 06. 17. 13:34
- Ferkelt B. (2000) *A Gazdasági és Monetáris Unió első éve*. Szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
- Ferkelt, B. (2005) A közös monetáris politika hatása a területi egyenlőtlenségekre és a regionális versenyképességre. *Évkönyv 2004*, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. Megjelenés alatt.
- Hallet, M. (1997) *Wirkungen wirtschaftlicher Integration auf periphere Regionen – Eine Untersuchung anhand der Integration Griechenlands und Portugals in die Europäischen Gemeinschaften*. Trierer Schriftenreihe zur Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik, Band 6., Trier
- ICEG Európai Központ (2005) *Az új tagállamok konvergencia-indexe, 2005/1.*, Budapest
- Ishiyama, Y. (1975) The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey. – *IMF Staff Papers*. Vol. 22. 344–383. o.
- Krugman, P. (1991) Increasing Returns and Economic Geography. – *Journal of Political Economy*. Vol. 99. 483–499. o.
- Krugman, P. (2003) *Földrajz és kereskedelem*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003
- Krugman, P.–Venables, A. (1990) *Integration and the Competitiveness of Peripheral Industry*. CEPR Discussion Papers 363, London
- Krugman, P.–Venables, A.J. (1995) *Globalization and the Inequality of Nations*. NBER Working Paper Series, No. 5098, Cambridge, Massachusetts
- Kuhnert, I. (2003) *Das Bruttoinlandsprodukt 2002*. Statistik kurz gefasst, Thema 2, 56/2003, Luxemburg
- Lőrincné, Istvánffy H. (2001) *Pénzügyi integráció Európában*. KJK-Kerszöv, Budapest
- Mankiw, N. G.–Romer, D.–Weil, D. N. (1990) *A Contribution to the Empirics of Economic Growth*. NBER Working Paper, No. 3541, Cambridge
- Martin, R.–T. Straubhaar (2001) Regional Effects of EMU. – Caesar, R.–Scharrer, H.E. (ed.) *European Economic and Monetary Union: Regional and Global Challenges*. Nomos, Baden-Baden
- Martin, R. (1998) *Regional Policy in the European Union – Economic Foundations and Reality*. Centre for European Policy Studies, Brussels
- Nemeskéri, Zs. (2003) *A régiók fejlődése és konvergenciája Kínában*. PTE-TTK-FEEFI, Pécs
- Palánkai, T. (2001) *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula Kiadó, Budapest
- Práger, L. (2004) *Konvergencia-divergencia, leszakadás és felzárkózás*. Kézirat, Budapest
- Solow, R. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. – *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, 65–94. o.
- Stapel, S.–Pasanen, J.–Reinecke, S. (2004) *Kaufkraftparitäten und abgeleitete Wirtschaftsindikatoren für EU, Beitrittskandidaten und EFTA*. Statistik kurz gefasst, Wirtschaft und Finanzen 37/2004, Luxemburg
- Statistisches Bundesamt Deutschland (2005a) *Deutschland als Handelspartner: Außenhandel Deutschlands nach Bundesländern 2004*. www.destatis.de/basis/d/aussh/aushtab1.php Letöltés ideje: 2005. 08. 29. 11:02
- Statistisches Bundesamt Deutschland (2005b) *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen – Bruttoinlandsprodukt* http://www.statistik-portal.de/Statistik-Portal/de_jb27_jahrtab65.asp Letöltés ideje: 2005. 08. 29. 11:03